

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ДИТЯЧИМ САМОВРЯДУВАННЯМ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ ЯНУША КОРЧАКА ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС СПІВРОБІТНИЦТВА

Забута Т.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський економіко-гуманітарний інститут,
Ямницький М.Н.
академік МЛА, кандидат педагог. наук, проф.,
Рівненський економіко-гуманітарний інститут

Питання педагогічного керівництва становленням, розвитком та діяльністю системи дитячого самоврядування є проблемним і не підлягає апіорному вирішенню. Рівень і рамки педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням залежать від багатьох факторів, як суб'єктивних, так і об'єктивних.

Проблема педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням спеціально в роботах Я. Корчака не розглядається. Його погляди на це питання і практичну їх реалізацію можна визначити при контекстовому аналізі ряду праць:

1. Умови перетворення дитячої громади в суспільну єдність розглядаються в роботах «Злодій», (1907р.) циклу «Школа життя», «Діти турботи» (1909 р.) циклу «Початок дороги».

2. Забезпечення злагоди і порядку у внутрішньому житті колективу як умова його самоорганізаційного розвитку обґрунтовується в тетралогії «Як любити дитину» - ч.П «Інтернат», ч.Ш «Літні колонії», ч.ІУ «Дім Сиріт», у творі «Літо в Михалувці», у праці «Амбітний вихователь».

3. Проблеми пошуку і організації розвитку активних сил у дитячому суспільстві, забезпечення гласності і значення її ролі у формуванні громадської думки висвітлюються в творах «Інтернат», «Дім Сиріт», «Літні колонії», у роботах «Самоврядування в школі», «Про шкільну газетку» циклу «Є школа!», «Сейм і Суд», «Епідемія порушень».

4. Забезпечення захисту слабкіших дітей, створення перешкод розвитку сваволі старших чи безкарності порочних дітей як важливі педагогічні проблеми розглядаються в роботах «Сейм і Суд», «Літні колонії», «Інтернат», «Дім Сиріт», у працях циклу «Виховання вихователів».

5. Педагогічний аналіз і оцінка всіх, на перший погляд, «дрібних» справ, пов'язаних із співжиттям дітей та їх потребами, зроблено в творах «Право дитини на повагу», «Дім Сиріт», «Коли я знову буду маленьким», у працях «Злочинне покарання», «Виховання вихователя дитиною».

6. Загальні окреслення норм і правил співжиття в колективі ми знаходимо в цілій низці праць, в першу

чергу, це: «Дім Сиріт», «Сейм і Суд», «Самоврядування в школі», «Відкрите вікно».

7. Фактори, що сприяють об'єднанню особистостей в колектив і їх згуртуванню на засадах спільних моральних норм і самовиховної активності, Корчак визначив у творах «Дім Сиріт», «Інтернат», дотично - в циклах «Лікар в інтернаті», «Школа життя».

8. Суспільно корисну працю у всіх її формах (фізичну, інтелектуальну, творчу, побутову) як головний чинник розвитку особистості, становлення колективу, розвитку ефективної системи самоврядування Корчак розглядає в творах тетралогії «Як любити дитину», циклах «Школа життя», «Виховання вихователів», у другій частині «Щоденника».

9. Шляхи створення традицій колективу та їх організаційно-виховна роль визначаються в творі «Дім Сиріт», працях «Про шкільну газетку», «Приязнь та зневага».

10. Поступовий розвиток системи дитячого самоврядування як базової основи для виявлення ініціативи, активності дітей розглядається в творах тетралогії «Як любити дитину», «Право дитини на повагу», «Літо в Михалувці», у циклах «Є школа!», «Школа життя», «З газетки Нашого Дому», «З тижневика Дому Сиріт».

11. Діти як організаційно-керівна сила процесу виховання визначаються практично в усіх творах Корчака як раннього, так і наступних періодів. Особливо цінними для розуміння позиції Корчака в цьому питанні є твори «Як любити дитину», «Право дитини на повагу», «Літо в Михалувці», цикли «Школа життя», «Є школа!», «Виховання вихователів» та «Лікар в інтернаті».

Опрацювавши вказані твори та інші джерела дослідження, ми зробили спробу визначити рівень, функції та характер педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням і у виховній системі Я. Корчака.

Від розуміння цієї проблеми значною мірою залежить не тільки встановлення оптимальних

стосунків між вихователем і вихованцями, але і ставлення останніх до суспільно корисної праці в системі самоврядування і, як наслідок, розвиток цієї системи, її життєздатність.

Місце вихователя в системі дитячого самоврядування визначається його безпосередньою участю в її організації і діяльності. Корчак, як рівноправний член єдиного виховного колективу, приймав безпосередню участь у всіх роботах співгосподарювання: чергуваннях, самообслуговуванні, опікунських справах; у стівуправлінні - як організатор і теоретик самоврядування, член товариського Суду і судової Ради; у формуванні громадської думки - як ініціатор створення газети і автор передових статей. Він ініціював організаційно-виховні починання, переходячи в подальшому на роль рядового члена колективу і передаючи дітям вирішально-розпорядчі владні функції.

Рівень педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням був поставлений Корчаком у пряму залежність від рівня пізнання дітей, визначення їх біопсихологічних характеристик. З урахуванням досвіду, можливостей та індивідуальних психологічних особливостей дітей Корчак поступово і послідовно ускладнював завдання, рівень навиків та вмінь, стимулював інтереси, сприяв розвитку самовиховної активності.

Рівень педагогічного керівництва також був у прямій залежності від рівня розвитку колективу. Безпосередньо в становленні системи самоврядування на першому етапі педагогічного керівництва Корчак був одноосібним виразником суспільних вимог. Поступово відбувався процес формування групи активних однодумців, які об'єднували дитячу громаду в колектив - і Корчак творчо спрямовує його розвиток. Надалі поширення практики самоврядування залучає до неї все більшу кількість дітей, одночасно розвиваючи їх ціннісно-мотиваційну діяльність. На даному етапі педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням Корчак продовжував свої ретельні медично-педагогічні спостереження, вивчав і пізнав кожну дитину; запроваджував єдині правила і норми співжиття як сувору виховну вимогу. Через створення газети почалося формування громадської думки, через впровадження чергувань відбувалося становлення системи дитячого самоврядування у початковій її формі.

На другому етапі педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака відбулась передача частини організаційно-керівних функцій старшим вихованцям - Нотаріат, Плебісцит, Чергування, Крамничка, діаграми порушень і досягнень, проблемні комісії, визначення злободенної проблематики і спільне вирішення задач. Частина організаційно-виховних завдань вже визначалась і вирішувалась дітьми; дитячі будинки Корчака перейшли на повне самообслуговування, права дітей захищались пануючими моральними нормами і Нотаріатом.

На третьому етапі педагогічного керівництва

дитячим самоврядуванням, який характеризувався інтелектуальною, емоційною та вольовою єдністю колективу, відбувався максимальний розвиток системи самоврядування. Були створені вищі органи системи самоврядування - товариський Суд, судова Рада і Сейм (Рада самоврядування), а також прийняті і затверджені законодавчо-правові нормативи життя колективу - Кодекс і Статут Дому Сиріт. Самоврядування набуло системного характеру, дієво запрацювали всі його внутрішньо-підструктурні елементи. Активно продовжувався процес розвитку самовиховної активності особистості і колективу. Права кожної дитини були визначені Кодексом і захищені судовою системою. Єдиний виховний колектив мав всю повноту законодавчої, судової і виконавчої влади. Все більшу роль відігравали моральні чинники виховання, мотивація суспільно ціннісної діяльності дітей.

Поступово відбувся перехід до четвертого етапу як вищого рівня педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням.

Педагогічне керівництво Я. Корчака дитячим самоврядуванням набуло опосередкованого характеру і полягало :

- у створенні педагогічних умов, що сприяли суспільно-організаторській діяльності представницьких органів колективу, всебічному розвитку їх ініціативи, самостійності, активності;
- у змістовному збагаченні діяльності системи дитячого самоврядування, зміцненні стосунків відповідальної залежності, що складаються на цей час між дітьми в процесі діяльно-ціннісної та організаційно-виховної співпраці;
- у створенні і розвитку діяльнісно-ціннісної мотивації до всіх видів і напрямків суспільно корисної праці;
- у створенні загальної атмосфери любові і захищеності дитини в колективі, взаєморозуміння і взаємоповаги, взаємопідтримки і взаємодопомоги;
- у залученні дітей до самостійного визначення перспектив і завдань діяльності;
- у створенні умов для розвитку внутрішніх стимулів самовиховання;
- у залученні дітей до самовиховної діяльності і активності;
- у колективному визнанні найвищої соціальної цінності - людської особистості.

Педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням перемістилось, таким чином, в площину морального розвитку і самовиховання особистості і колективу. На цьому етапі самовиховна активність дітей набуває свідомо організованого характеру. Вона необхідно обумовлює вдосконалення розвитку особистості і колективу. Педагогічне керівництво самовиховною активністю дітей полягає в ускладненні організаційно-виховних задач, що ставляться перед дитиною і колективом.

Формування і розвиток самовиховної активності дітей на основі самоврядування відбувається в системі взаємовідносин, що складаються в процесі їх різноманітної діяльності. Корчак скеровував

педагогічний вплив на механізм переводу зовнішніх стимулів поведінки дитини в морально-ціннісні мотиви діяльності. Для цього Корчаком і його помічницею С. Вільчинською були створені належні умови:

завдяки правовому забезпеченню взаємозамінності кадрів в керівних представницьких органах кожна дитина мала управлінську перспективу;

- кожна дитина, незалежно від її місцезнаходження в ієрархії самоврядування, була включена у визначену систему взаємостосунків в органах і з органами його;

- планування діяльності колективу здійснювалось Сеймом, а обговорювалось і стверджувалось всім колективом;

- перед дітьми ставились такі об'єктивно значущі цілі, які усвідомлювались більшістю, як власні;

- забезпечувалась можливість задоволення цілого ряду потреб дитини в процесі суспільно ціннісної та особисто ціннісної праці;

- відбувався розвиток і зміцнення суб'єктно-об'єктних зв'язків у виховному процесі.

При цьому продовжувався процес розширення напрямків і поглиблення змісту діяльності системи самоврядування, який, в свою чергу, ставав джерелом динамічного розвитку самовиховної активності особистості. Враховуючи динаміку самовиховної активності дітей, Корчак розробив такі організаційно-виховні засади самоврядування, що передбачали участь всіх дітей у функціонуванні системи. Це значно підвищило активність та ініціативу кожного вихованця.

На даному рівні педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням велику роль відігравали заохочення, винагороди, покарання - система стимулювання. Зміст позитивного стимулювання Корчак бачив у пошуках індивідуального підходу до дитини з тим, щоб знайти найбільш ефективні засоби виховного впливу. Корчак був запеклим супротивником традиційних покарань і неодноразово підкреслював, що чим більше у дитини свободи, тим менше покарань; чим більше нагород, тим менше покарань; чим вищий інтелектуальний і культурний рівень персоналу, тим менше, тим справедливіше і розумніше, тим лагідніше покарання.

Передаючи в дитячі руки планування життя колективу і його забезпечення, право прийняття і виконання рішень стосовно розвитку колективу, Корчак тим самим передавав і питання стимулювання діяльності та поведінки дітей на розгляд системи самоврядування. Сейм приймав ухвали про нагородження вихованців «Пам'ятними листівками» за значні досягнення в праці або поведінці вихованців, на інформаційній Таблиці регулярно вмішувались діаграми порушень і досягнень. Таким чином забезпечувалась гласність; поведінка і вчинки дитини заохочувались чи карались не Корчаком, а колективом. Педагогічна цінність і ефективність стимулювання значно підвищується, якщо його механізм використовується дитячим колективом. Це сприяло створенню атмосфери взаємної, колективної та особистої відповідальності за результати поведінки і діяльності.

Сучасна педагогічна думка визначає, що важливими показниками педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням є його оперативність та сталість.

Сталість педагогічного керівництва забезпечувалась системою медично-педагогічних спостережень Корчака за розвитком кожної дитини, взаємостосунками в колективі; аналізом фактів і вибором ефективних форм співпраці.

Оперативність педагогічного керівництва забезпечувалась співпрацею Корчака з органами дитячого самоврядування, гласністю їх діяльності, щотижневими засіданнями Суду, зачитуванням газети. Корчак мав оперативну, об'ємну і об'єктивну інформацію про повсякденне життя дитячих будинків, поведінку кожної дитини, виникаючі проблеми, яку постійно аналізував, опрацьовував у пошуках ефективних індивідуальних та колективних засобів виховного впливу.

Дитяче самоврядування в Домі Сиріт і Нашому Домі не було просто включеним у життєдіяльність дитячих закладів, воно становило фундамент цієї життєдіяльності, забезпечувало організаційний розвиток колективу, формування особистості.

Дієвість педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням обумовлена цілеспрямованим залученням всіх дітей до єдиної системи суспільно корисної діяльності в різних її видах; органічним поєднанням цієї діяльності з формуванням морально-ціннісних якостей особистості; розвитком стосунків взаємної вимогливості і відповідальності.

Реалізація гуманістичних соціально-виховних принципів Я. Корчака дозволила створити в дитячих закладах єдиний виховний колектив з суб'єктно-об'єктними стосунками рівноправного партнерства. У виховному полі рівноправного партнерства функції педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховних закладах Корчака мали комплексний характер і містили елементи загальних функцій управління. Розвиток суб'єктно-об'єктних стосунків співпраці у виховній системі Я. Корчака ми розглядаємо як серію безпосередніх взаємопов'язаних дій. Отже, педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням, на наш погляд, доцільно визначити як процес. Спільна праця педагогів і системи дитячого самоврядування по досягненню мети не є одноразовою дією, чи рядом одноразових дій, а являється серією безперервних, безпосередніх, взаємопов'язаних, вмотивованих дій. Ці дії, кожна з яких сама по собі має процесно-системний характер, дуже важливі для успіху організації, а у даному випадку організацією є виховний колектив. Процес ми розглядаємо як сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення результату, послідовну зміну фаз розвитку біологічних, технічних, соціальних явищ (систем) та проходження ними різних стадій і етапів розвитку. Взаємопов'язані дії Корчака і дитячого колективу, що забезпечували цей розвиток, можна розглядати як функції. Розглядаючи становлення і розвиток системи дитячого самоврядування у виховних закладах Корчака

з позиції процесного підходу, ми визначили наступні функції педагогічного керівництва ним:

- мотиваційно-діяльнісна, що полягає в створенні мотивів і стимулів діяльності і поведінки дитини, колективу, системи самоврядування та інтенсифікації їх;

- планово-організаційна, що забезпечувала розробку організаційних заходів по розвитку і вдосконаленню системи самоврядування, підготовку дітей до організаторської діяльності з урахуванням їх біопсихологічних особливостей, створення передумов для залучення дітей до різноманітних видів діяльності;

- контрольно-навчальна, що полягала у вдосконаленні змісту, форм і методів роботи системи самоврядування, в поступовій передачі органам системи самоврядування організаційно-виховних функцій, в забезпеченні умов переходу від навчання і виховання до самонавчання і самовиховної активності;

- оцінно-коригуюча, завданням якої була об'єктивна оцінка результатів, поглиблення змісту, стимулювання і підвищення ефективності діяльності системи дитячого самоврядування;

- комунікативна, яка в теорії управління звичайно розглядається як сполучний процес, оскільки реалізація попередньо визначених функцій неможлива без ефективних комунікацій, враховуючи також специфічну комунікативну особливість виховного процесу в установах інтернатного типу, ми визначили комунікативну діяльність педагогічного керівництва як функцію; комунікативна функція забезпечувала процес обміну інформацією, її змістовним значенням між педагогами і системою самоврядування, а в широкому значенні - між педагогами і колективом, тому що практично всі діти були залучені до діяльності даної системи; інформація в процесі комунікацій передається не тільки для аналізу ситуації і прийняття рішень, але і для того, щоб рішення могли бути виконаними.

- функція забезпечення діяльності самоврядування (співробітництва), яка містить в собі такі психолого-педагогічні компоненти: натхнення, згуртування, організація, підтримка, спонукання до дії, і передбачає заміну адміністративного управління спонукаючим; встановлює співробітництво на основі поваги до особистості; виключає засоби примусу до діяльності, створює інтелектуально-довірчу, щирі і відкриту атмосферу взаємних стосунків співробітництва.

Педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака, базуючись на гуманістичних принципах рівноправності і соціальної повновартісності дитини, маючи на меті створення умов для формування і розвитку гармонійної, самостійної особистості, було постійно спрямоване на досягнення нових, все більш значущих виховних результатів. Процес педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака можна розглядати як створювальну діяльність, що характеризується неповторністю за характером здійснення і результатами, оригінальністю

і суспільно-історичною унікальністю. Ця діяльність породжувала якісно новий стан виховної системи в цілому, і дитячого самоврядування, як провідного елементу цієї системи. Саме тому, на наш погляд, процес педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака має характер творчого. Творчий характер процесу об'єктивно обумовлював якісні зміни, що відбувались у виховних закладах Я. Корчака. Творчість завжди передбачає наявність і дії творця, суб'єкту творчої діяльності. Я. Корчак, який здійснював педагогічне керівництво розвитком системи дитячого самоврядування, був суб'єктом творчості, тісно пов'язаним з об'єктом в процесі діяльності.

Аналізуючи проблему педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака, ми дійшли висновку, що воно:

- мало чотири етапи і рівні змістовного розвитку з динамічною зміною сутності і завдань залежно від конкретної виховної ситуації і рівня розвитку колективу;

- було оперативним, сталим і дієвим;

- виконувало в комплексі управлінсько-виховні функції;

- обумовлювало розвиток свідомо-організованої самовиховної активності дітей;

- було процесним за змістом діяльності, творчим за характером, тому ми визначаємо його, як творчий процес співробітництва.